

Załącznik do Regulaminu Regionalnej Odznaki Krajoznawczej PTTK

„Twierdza Łomża”

Twierdza Łomża – budowana od 1896 do 1914 jako ochrona terenów graniczących z Prusami Wschodnimi, przeprawy przez Narew i Łomży - ówczesnie stolicy guberni przez którą przebiegały ważne szlaki komunikacyjne. Łomża miała stać się jednym z punktów rozległego rejonu wypadowego zawartego między liniami: Modlin- Warszawa-Dęblin; Dęblin-linia Wieprza-Płock- Włodawa i Modlin -Zegrze-Pułusk- Różan- Ostrołęka- Łomża-Osowiec. Projekt budowy twierdzy powstał już w roku 1887. Umocnienia były budowane jako twierdza okrężna. Przed oficjalnym rozpoczęciem prac, już w roku 1889, wybudowano na lewym brzegu Narwi (po stronie Łomży) dwie reduty ziemne z drewnianymi schronami (Fort IV i Fort V). W roku 1896 przystąpiono do budowy trzech fortów ziemnych na przeciwnym brzegu rzeki (po stronie Piątnicy). Były to forty I, II, III. Później rozbudowane o forty szyjowe i przeciwskarpy budowane według wzoru gen. Wieliczko z roku 1897. Forty I, II, III tworzyły razem obwarowanie ciągle w odległości 1,5 km od przeprawy. Prawy kraniec opierał się o moczary i bagna nadrzeczne, lewy zaś o samą rzekę. W roku 1914 na twierdzę składały się forty I, II, III - na prawym brzegu rzeki od wschodu na zachód IV, V - na lewym brzegu rzeki. Latem 1939 roku prawobrzeżne forty przygotowano do odparcia spodziewanego ataku wojsk niemieckich - wykopano rowy strzeleckie, ustawiono przeszkody przeciwpiechotne oraz wybudowano 12 żelbetowych schronów bojowych. Umocnienia twierdzy były aktywnie wykorzystywane podczas walk dwa razy: Podczas walk obronnych w 1920 roku przeciwko idącym na Warszawę wojskom sowieckim. Twierdza skutecznie broniła przejścia od 28 lipca do 1 sierpnia 1920 roku i mogła się bronić nadal, jednak przegrana oddziałów ochotniczych pod Miastkowem i Nowogrodem zagroziła okrążeniem Łomży. Broniący opuścili umocnienia 2 sierpnia 1920 roku i wycofali się w kierunku Różana. Kilkudniowe powstrzymywanie wojsk sowieckich w tym rejonie pozwoliło wojskom polskim przygotować się do kontruderzenia pod Radzyminem. Podczas kampanii wrześniowej umocnienia broniły Łomży przed atakującymi od strony Prus Wschodnich oddziałami Niemieckimi. Obrona trwała od 7 do 10 września 1939. Zakończyła się wycofaniem oddziałów po kontrowersyjnym rozkazie dowódcy 18 Dywizji Piechoty, który zarządził odwrót. Do chwili obecnej zachowały się Forty w Piątnicy i fort nr IV przy drodze na Ostrołękę. W forcie nr III znajduje się muzeum forteczne i strzelnica sportowa. Fortem opiekuje się stowarzyszenie.

1. Forty w Piątnicy – trzy potężne forty połączone systemem potężnych wałów i fos są fragmentem XIX wiecznej umocnień Twierdzy Łomża. To najlepiej zachowany i najbardziej rozwinięty przyczółek mostowy na Narwi, gdzie 3 forty połączone są podziemnymi korytarzami. Mówi się też o niezbadanym dotychczas tunelu biegnącym pod rzeką Narwią i łączącym forty z klasztorem ojców kapucynów. W czasach stalinowskich Łomżyńskie było rejonem o najsilniej rozwiniętej partyzantce antykomunistycznej. Złapanych przez UB partyzantów mordowano, zaś miejsca pochówku zmarłych są nieznanne. Część podziemnych chodników fortów została zamurowana przez UB i niewykluczone, że do dziś spoczywają tam szczątki ofiar stalinowskiego reżimu. Forty były głównym punktem oporu polskich wojsk podczas bitwy pod Łomżą będącej jedną z bitew kampanii wrześniowej 1939 r.

Fort A - położony jest między drogą do Drozdowa i Białegostoku. Betonowe koszary szyjowe z kaponierą szyjową znajdują się w dość dobrym stanie. Na skrzydłach bloku koszarowego umieszczono bramy, wiodące na dziedziniec fortu, otoczonego wałami ze stanowiskami artylerii przeciwstrzalmowej i pozycjami strzeleckimi. Znajdują się tutaj dwa schrony pogotowia i ukrycia dla armat na czas nieprzyjacielskiego ostrzału. W dobrym stanie zachowały się dwie kaponiere przeciwskarpowe połączone między sobą galerią komunikacyjną, a także biegnącą pod fosą Poserna do jednego ze schronów pogotowia na wale. Wał między fortowy z fosą ciągnący się od strony Narwi jest zniekształcony tylko nieznacznie, ale znajduje się w nim samodzielna kaponiera została zniszczona. W odcinku wału między fortem A i B również umieszczono schrony pogotowia i samodzielną kaponierę.

Fort B – największy z łomżyńskich fortów – położony jest po zachodniej stronie drogi wojewódzkiej nr 668 Łomża – Jedwabne, na dominującym nad okolicą wzniesieniu morenowym, wyniesionym 55 m nad poziomem lustra Narwi. Miał on aż trzy kaponiere przeciwskarpowe. Zniwelowano całkowicie wał szyjowy oraz wschodnią część przeciwskarpy fosy przy wschodnim barku fortu, przez co jedna z kaponier została całkowicie odsłonięta i można zobaczyć jej konstrukcje, w innych fortach przykryte są one bowiem warstwą ziemi. W dobrym stanie zachował się blok koszar szyjowych z kaponierą. Od 1998 r. Fort B, znajduje się w posiadaniu prywatnego właściciela, który pod nadzorem konserwatora zabytków prowadzi prace mające na celu przywrócenie pierwotnego wyglądu fortu.

Fort W – ostatni z fortów przedmościa Piątnicy – położony jest między drogą lokalną z Łomży do Czarnocina i drogą krajową nr 61 Łomża – Grajewo. Jest on obecnie najbardziej zniszczony. Blok koszar szyjowych z kaponierą został wysadzony, zniwelowano też odcinek fos, tak że ocalała tylko fosa czołowa z kaponierami. W całości zachował się dziedziniec otoczony wałami oraz odcinek wału międzyfortowego prowadzący w stronę Narwi.

Oprócz ogólnie dostępnych polskich schronów bojowych przedmościa Piątnica, warto też zwiedzić schrony wzniesione na południowym brzegu rzeki, część z nich wysadzono bądź znajdują się one na terenie prywatnym. Dobrze widoczny jest schron od ognia bocznego dwustronnego, położony na polu na zachodnim krańcu miasta (Skowronki), na północ od drogi powiatowej nr 645 Łomża – Nowogród. Godne uwagi są też schrony do ognia czołowego położone blisko centrum miasta, w tym jeden tuż przy drodze krajowej nr 61, po jej wschodniej stronie, na terenie zakładu przemysłowego.